

STUDIE A MATERIÁLY

Jaroslav Pánek a dějiny raného novověku na přelomu tisíciletí

PETR VOREL

PETR VOREL: Jaroslav Pánek and the History of the Early Modern Age at the Threshold of the Millenium

Jaroslav Pánek belongs, without any doubt, amongst the most important Czech historians at the turn of the 21st century in the context of the entire historical community. Yet, his relevance to the development of Early Modern Age research can be seen as fundamentally crucial, impacting on the entire discipline community long-term both methodically and thematically. His monumental publication output relates to conceptual, theoretical-methodological and factographical issues.

Key words: historiography, Early Modern History, Jaroslav Pánek

Velká výhoda akademického prostředí (a tím mám na mysli jak vysoké školy, tak ústavy Akademie věd) spočívá v tom, že zvědavému badateli umožňuje pracovat v mezioborovém kontextu a posuzovat výsledky své práce v širších souvislostech. Každý významný objev a podstatný posun poznání v jakémkoli vědním oboru ovlivnil ve svých důsledcích více sfér lidského bytí, ať již ve formě užitečných aplikací technických novinek, ve vyústění demografických procesů či v předvolebních

programech politických stran. V tomto smyslu vytvářejí úzce propojený celek jak technické a přírodovědné obory, u nichž je předmětem vědeckého zájmu a následných aplikací pomyslný „hardware“ naší společnosti, tak obory z oblasti humanitních a společenských věd, které se zajímají o dlouhodobý vývoj jejího pomyslného „software“ a samy jej do značné míry utvářejí.

Tuto zjednodušenou polarizaci rád užívám v diskusi s kolegy, kteří jsou hluboko zanořeni do výzkumných témat exaktních věd (jako je např. efektivita pohonu kolejových vozidel, membránové separační procesy a pod.) a nechápou, k čemu je občanu dnešní České republiky užitečný základní výzkum dějin 14. století. Vše podstatné k této věci už přeci známe z filmu „Noc na Karlštejně“...

Zmíněné zjednodušené rozdělení vědních oborů na „hardvérové“ (jen pro ty se v anglofonním vědeckém prostředí užívá obecné označení „Sciences“) a „softvérové“ („Humanities and Social Sciences“) je sice účelovým novotvarem, ale je dobře pochopitelné i teenagerům: K čemu je jim sebelépe vybavená „bedna“, plná nejmodernější techniky, když v ní mají nainstalovaný operační systém Windows 1.0? Pak snáze pochopí, jak nebezpečné jsou vymoženosti moderních technologií v rukou komunity, která ve vývoji svého společenského „software“ zůstala někde na úrovni kmenové pospolitosti či raného středověku.

Mezi výše zmíněnými skupinami vědních oborů však existuje jeden rozdíl, který je poměrně zřetelný v časovém rozložení vědeckého života badatele. Zjednodušeně řečeno: U věd technických a přírodních se i začínající badatel může stát autorem zásadního vědeckého objevu. Vrchol badatelské kariéry a využití osobního tvůrčího potenciálu tu obvykle leží v počáteční a střední fázi jeho vědeckého vývoje, řekněme mezi pětadvacátým a pětapadesátým rokem života. Tehdy realizuje své nápady a má nejvyšší tvůrčí potenciál; tehdy se od něj také očekává nejvyšší vědecký výkon. U humanitních věd je tomu však jinak. Do třicítky jen stěží můžete dosáhnout nějakých zásadních nových výsledků, neboť k zúročení svého základního výzkumu potřebujete dostatek času a také životních zkušeností. V tomto věku, kolem „Kristových let“, na sebe mimořádně nadaný začínající historik obvykle teprve upozorní kvalitou první vydané knihy (často je to výsledek doktorského studia), ale své schopnosti a nápady zúročuje mnohem později. Jen těžko může vymyslet nějaký vynález či objev dosud neznámého brouka (budiž, tuto vědeckou kvalitu by měl i objev dosud neznámého významného pramene). U „softvérových“ věd potřebuje badatel vedle základních předpokladů (dostatečných intelektuálních schopností, trpělivosti a hmotného zajištění k přežití) také řadu let systematické práce, než dosáhne výsledků, které lze v rámci

oborové komunity vnímat jako podstatný nový objev (např. novou interpretaci nějakého klíčového dějinného jevu) či koncept, určující dlouhodobé badatelské trendy. Proto je u našich vědních oborů onen pomyslný věk předpokládaného nejvyššího výkonu a vědecké efektivity ve srovnání s vědami „hardvérovými“ výrazně posunut, a leží až někde mezi pětačtyřicítkou a pětasedmdesátkou.

V tomto věkovém intervalu se dosud nalézají i jubilanty, jemuž je věnována tato publikace. Z podstaty věci tedy nemůže mít ani tento text charakter nějaké souhrnné bilance. Dovoluji si tedy jen s určitým odstupem pohlédnout na jeho profesní počátky, které jej přivedly ke specializaci na dějiny raného novověku, a které zřejmě nebude možné v budoucnu rekonstruovat jen na základě dochovaných pramenů.

Profesor Jaroslav Pánek bezesporu patří v kontextu celé historické obce mezi nejvýznamnější české historiky poslední čtvrtiny přelomu 20. a prvních desetiletí 21. století. Pro rozvoj výzkumu dějin raného novověku lze však jeho význam označit jako zcela zásadní, ovlivňující celou oborovou komunitu dlouhodobě z hlediska metodického i tematického.¹ Samozřejmě i v Pánkově případě platí, že skutečný význam historika ověří až s odstupem času jen jeho dílo, které po sobě teprve zanechá. Proto nepředbíhejme a rozhodující slovo ponechme budoucím generacím. V případě takto významných osobností jsou však zajímavé (a z hlediska pozdější interpretace jejich díla důležité) také širší okolnosti, které podnítily jejich zájem o obor, ve kterém posléze vynikly. Některé z těchto souvislostí jsou dány dobově-historicky, nemohou se nikdy v budoucnu v přesné podobě opakovat a nabytá zkušenost je generačně nepřenosná. Jiné však mají obecnější povahu a mohou i začínajícím zájemcům o studium historie posloužit k zamyšlení při jejich vlastní profesní volbě.

Jednou z výrazných specifik profesního vývoje Jaroslava Pánka je skutečnost, že se v mládí vlastně o dějiny raného novověku nijak přednostně nezajímal. Patřily do spektra jeho zájmů jako mnoho dalších kulturních aktivit, které vnímavé dítě, žijící nedaleko Pražského hradu, přirozeně akceptuje jako součást svého života. Hluboký obecný zájem o poznávání příčin a souvislostí toho, co se kolem nás děje, přímý generační přenos individuálních zkušeností (v tomto případě prostřednictvím vlídného a chápavého dědečka, postiženého po roce 1948 znárodněním rodinného majetku) a prostředí historického centra dění českého státu utvářely v Pánkově případě široké spektrum zájmů, které se zdaleka neomezovaly jen na historii, ale nabízely řadu dalších alternativ.

1 V poznámkách omezuji odkazy na konkrétní Pánkovy publikace jen na hlavní tituly; souhrnná detailní bibliografie jeho díla je uvedena jako samostatná část tohoto čísla.

To je podle mého názoru první zkušenost, kterou lze na Pánkově příkladu zobecnit: Příliš časná úzká oborová specializace obvykle omezí badatele v každém oboru. To platí i v historii. Je velkou výhodou, pokud se začínající historik zajímá o více témat a získává průpravu i v jiných vědních oblastech, včetně tzv. exaktních věd (i když těžko říci, co je vlastně „exaktní“ na dnešní kvantové fyzice). Získává tím možnost snadnější adaptace na pracovní požadavky zaměstnavatele (neboť historik se jen výjimečně může uživit systematickým rozvíjením dílčího tématu, které ho baví během studia). Především však dokáže lépe pochopit příčinné souvislosti zkoumaných historických jevů, pokud se na ně dokáže podívat z neobvyklého úhlu pohledu (např. klimatologie či problematika hutního zpracování rud drahých a barevných kovů).

U zvláště nadaných studentů je pak někdy jen dílem souhry okolností, ve kterém vědním oboru dosáhnou vynikajících výsledků. Díky mimořádným intelektuálním schopnostem a vysoké míře osobní houževnatosti (která se Pánkově případě výrazně profilovala i v důsledku obtíží, které musel v dětství překonávat po prodělané obrně) by vynikli v kterékoli vědecké aktivitě, kterou mohli rozvíjet. Česká historiografie měla v Pánkově případě to štěstí, že se hlavním tématem jeho vědeckého zájmu nakonec staly dějiny 16. a 17. století.

Nemuselo tomu tak být. V době studentských let věnoval Pánek mimořádné úsilí především jazykovým studiím, historické filologii a zvláště slavistice. S láskou k jazykovědě souvisela také jeho literární tvorba, především překlady románů, poezie a dětských knih (včetně pohádek) z jihoslovanských jazyků. Tyto intenzivní kulturně-jazykovědné zájmy inicioval rodinný přítel Oton Berkopec, slovinský intelektuál, žijící již od meziválečné doby v domě, který v Praze na pomezí Hradčan a Střešovic kdysi vlastnil Pánkův dědeček.² Díky tomu byl Jaroslav Pánek už během gymnasiálních studií schopen zvládat překlady náročných uměleckých i odborných textů ze slovinštiny, srbštiny a chorvatštiny a v prostředí pražské kulturní elity počátku šedesátých let se pokoušel i o vlastní tvorbu. Ostatně vůbec první tiskem vydaná kniha, pod kterou byl podepsán, byl překlad obsáhlého souboru slovinských pohádek, které Pánek ještě jako teenager převyprávěl v literárně vyspělé češtině. Tato jeho „knižní prvotina“, vyšla již v roce 1968,³ kdy jako dvacetiletý student teprve pronikal do tajů archivnictví, historie a slovanské filologie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy (1965–1970).

2 Jaroslav PÁNEK, *Oton Berkopec. Življenje in delo, bibliografija za leta 1926–1975*, Novo Mesto 1976.

3 Přehled Pánkových literárních překladů pohádek i románové tvorby z jihoslovanských jazyků, publikovaných v letech 1968–1987 shrnuje Eva PROCHÁZKOVÁ, *Historik Jaroslav Pánek (Bibliografie literárního díla)*, Benešov 1998, Dodatek III: Beletristické překlady, s. 63–64.

Prvotní literární a jazykovědný zájem u něj postupně rozvíjel další tři oblasti aktivit, které Pánek později bohatě zúročil: 1) Zájem o jazyk a kulturu jižních Slovanů (především Slovinců) vedl přirozeně ke snaze pochopit specifika jejich dějinného vývoje, ve kterém lze nalézt řadu analogií s vývojem českým, a to i v důsledku několika staletí, prožitých společně v rámci habsburské monarchie: Na rozdíl od ostatních jižních Slovanů a Slováků byli Slovinci v posledních desetiletích existence Rakouska-Uherska spolu s námi součástí tzv. Předlitavska. 2) Přátelské vazby a kontakty ve Slovinsku a dobrá znalost jazyka umožňovaly mladému Pánkovi v šedesátých letech opakovaně během letních prázdnin vyjíždět do tehdejší Jugoslávie, což byl v rámci omezených cestovních možností uvnitř tehdejšího „východního bloku“ velmi výrazný podnět pro naplnění touhy poznávat blízké i vzdálené země a kultury, kterou jako dítě prožíval původně jen v platonické formě, vzbuzené četbou cestopisných knih. 3) Již v dětském věku dospěl k poznání, jak důležitá je znalost cizích jazyků, a začal svoje jazykové dovednosti systematicky rozvíjet, a to s mnohem efektivnějším výsledkem, než jaký přinášela tehdy běžná jazyková výuka. Když pak v roce 1965 vstupoval na pražskou Filosofickou fakultu, měl před spolužáky výrazný náskok díky tomu, že již aktivně ovládal několik cizích jazyků.

Středoškolský zájem o historickou slavistiku pochopitelně ovlivnil i volbu studijního oboru na vysoké škole. Jihoslovanskými jazyky Jaroslav Pánek plyně hovořil už ve svých osmnácti letech, proto z tehdejší nabídky oboru Slovanská filologie volil zaměření na jazyk polský, a to v kombinaci s historií a archivnictvím. Pro jeho další vědecký vývoj se pak stala podstatnou volba diplomové práce, kterou na téma *Pojetí českých dějin a česko-polských vztahů ve středověkých polských kronikách a análech* zpracovával na Katedře pomocných historických věd a archivního studia FF UK pod vedení prof. Zdeňka Fialy.

V té době už se hlavní Pánkův zájem přesouval od filologie více k historii, ale především ke středověkým dějinám. Studentský talent dokázali brzy rozpoznat i Pánkovi učitelé, kterými byli na tehdejší pražské FF UK vedle zmíněného prof. Fialy zvláště prof. Ivan Hlaváček a vynikající archivář a historik meziválečné generace doc. František Roubík. Od nich přejímal student Pánek základní metodické principy práce s historickými prameny a jejich interpretace. Jistě se mohl stát skvělým medievistou a jeho výklad evropských dějin 12.–13. století by dnes konkuroval pracím jeho generačních soupeřů. Stejně tak mohl zásadním způsobem ovlivnit např. výklad raně středověké slovanské etnogeneze. Stále pro něj také zůstávala reálnou alternativou budoucí kariéra překladatele, tlumočníka či jazykovědce, což byly ostatně aktivity, ke kterým se

opakovaně (byť z hlediska jeho vědeckého vývoje už okrajově) vracel až do počátku devadesátých let.⁴

Osud však „zamíchal karty“ jinak a pro dlouhodobou odbornou specializaci J. Pánka na dějiny raného novověku se stalo podstatným až jeho první zaměstnání. To je modelový případ. Kvalitně připravený a dostatečně motivovaný absolvent vysoké školy je schopen se rychle adaptovat a najít si nosné badatelské téma i v prostředí, které se mu zpočátku může jevit jako nepřilíš vstřícné.

První zaměstnání ve Státním okresním archívu v Benešově (1970–1975) se čerstvému absolventu pražské FF UK tehdy mohlo jevit svým způsobem jako „vyhnanství“. I dnes se představy studentů historických oborů o náplni jejich budoucí práce do značné míry míjejí s realitou běžné pracovní činnosti zaměstnanců regionálních archívů, i když se jejich technické vybavení po téměř půlstoletí výrazně pozitivně změnilo k lepšímu. V dobách Pánkova absolutoria však byl kontrast mezi teoretickou přípravou na pražské FF UK a faktickými požadavky na zvládnutí činností všeho druhu (včetně těch fyzicky náročných), kterými byly tehdy značně zanedbané české venkovské archívy pověstné, dosti značný. Klidné večery, trávené v pražském podhradí analýzou textů Galla Anonyma či Vincenza Kadlubka, nahradil nikdy nekončící zápas s hroutícími se regály v archívních depozitářích, provázený upřenými pohledy domácích hlodavců, číhajících na archivářovu svačinu.

Pět let, strávených v benešovském archívu, však přes veškerá úskalí, spojená s pravidelným dojížděním z Prahy do Benešova a se sociálně-vztahovými specifiky malého venkovského města, které J. Pánek jako rodilý Pražák dosud vůbec neznal,⁵ mělo pro začínajícího historika ve svém výsledku několik zásadních pozitivních přínosů:

Důvěrné poznání regionálně-historické pramenné základny v takové míře, jakou nemůže přinést samotné vysokoškolské studium. Před svým angažmá v benešovském archívu Jaroslav Pánek o problematice regionálních dějin vůbec neuvažoval a jako student-historik neměl vytvořen žádný bližší vztah k písemným pramenům jiného typu, než jaké zpracovával ve své diplomní práci (tedy středověké kroniky a analý). Dějinami Benešova a okolí se musel začít zabývat v rámci své pracovní náplně a s regionálně-historickými archívními prameny se seznámil

4 V případě oficiálních vládních návštěv ze Slovinska si tlumočnické služby prof. Pánka vysloveně vyžadoval prezident Václav Havel po celá devadesátá léta 20. století.

5 Tyto souvislosti autor specifikuje v publikaci, vydané v souvislosti s otevřením novostavby Státního okresního archívu v Benešově (27. 6. 2000), viz Eva PROCHÁZKOVÁ – Jaroslav PÁNEK, *Archív a region*, Benešov 2000.

takřka intimně díky jejich častému stěhování z místa na místo, často i přes několik podlaží (v oněch dávných dobách bylo běžné, že i archivář-vysokoškolák se po značnou část své pracovní doby stával manuálním pracovníkem-nosičem). Pánek, odborným školením historik-středověkář a filolog-slavista si tedy musel poradit s tématy dříve víceméně neznámými, ve kterých však našel zalíbení a dokázal ocenit jejich historickou hodnotu a interpretační potenciál. První léta své praxe zvládal mladý benešovský archivář také díky nově nabytým kontaktům s několika zkušenými místními historiky, mezi nimiž na prvním místě stál mimořádně vzdělaný benešovský archivář Jiří Tywoniak.⁶

Pobyt v benešovském archívu s sebou pro Jaroslava Pánka přinesl možnost (resp. nutnost) publikačních aktivit do té doby netušených. Na počátku sedmdesátých let 20. století, v době tzv. normalizace, byly publikační možnosti historiků velmi omezeny. Centrální celostátní historické časopisy tehdy obecně procházely krizí, způsobenou jak politicky motivovanými „čistkami“ v redakčních radách, tak i více či méně zřetelným ovlivňováním tematické struktury publikovaných textů. Žádoucí byla ideově „vhodná“ interpretace moderních politických dějin, sociálních dějin a dějin mezinárodního dělnického hnutí. Regionálně-historických časopisů a sborníků se tyto vlivy dotýkaly méně, nicméně vzhledem k malému počtu takových periodik (ve srovnání s dnešní dobou, kdy poptávka vydavatelů převyšuje nabídku kvalitních historických textů) znamenal „výpadek“ jednoho titulu dlouhodobé omezení publikačních možností v širším regionu. V době příchodu J. Pánka do Benešova zažíval podobnou krizi také místní regionálně-historická ročenka, vycházející pod názvem Sborník vlastivědných prací z Podblanicka.

Pánek byl jako mladý místní archivář se zjevným publikačním potenciálem přizván do redakční rady tohoto časopisu, o jehož „znovuvzkříšení“ se postarala jedna z nejvýznamnějších osobností české historiografie poslední třetiny 20. a počátku 21. století, prof. Josef Petráň. V době počínající „normalizace“ patřil tehdy čtyřicetiletý Petráň na pražské FF UK mezi „personae non gratae“.⁷ Na fakultě sice zůstat mohl, ale nesměl zastávat žádné významnější vědecké či vědecko-organizační funkce. V důsledku této nestandardní situace se ale v té době mohl Petráň více věnovat vlastnímu základnímu výzkumu a psaní skvělých knih,⁸ a také (jako rodák

6 J. PÁNEK, *Jiří Tywoniak (1919–1995) – Život a dílo českého historika, archiváře a organizátora vlastivědné práce*, Benešov 1997.

7 K tehdy panujícím poměrům srovnej: Josef PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015.

8 Celou generaci studentů i začínajících historiků, kteří studovali či začínali svou profesní kariéru v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století, výrazně ovlivnila hlavně Petráňova *Staroměstská*

z blízkých Ouběnic) obrátil svou odbornou pozornost k dějinám rodného kraje, tedy Podblanicka.⁹

V rámci společné práci na obnovení Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka mohl J. Pánek užít zkušeností a životní moudrosti prof. Petráně v míře podstatně větší, než jako posluchač jeho přednášek na pražské FF UK.¹⁰ Až díky této spolupráci, během které probíhal symbolický Pánkův „vnitřní přerod“ v historika raného novověku, vznikl mezi oběma vztah učitele a žáka. Dnes se i J. Pánek hrdě hlásí do kruhu tzv. „petráňovců“, tvořeného již relativně početnou skupinou českých historiků a historiček, specializujících se na kulturní a politické dějiny raného novověku, kteří měli díky užší osobní spolupráci možnost čerpat metodické podněty i zakoušet mimořádnou lidskou laskavost prof. Petráně.¹¹

Obnovení pravidelného vydávání Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka však s sebou přinášelo také povinnost zajistit jeho kvalitní obsah. Interpretace dějin raného novověku (natožpak regionálních dějin Podblanicka) ležela daleko mimo zájem a intelektuální potenciál tehdejší politické cenzury. Před pětadvacetiletým J. Pánkem se najednou otevřela možnost, kterou by tehdy neměl ani v Akademii věd, ani na univerzitě: Jako člověk pilný a pracovitý si vedle svých administrativních a archivně „stěhováckých“ povinností nejen dokázal vyšetřit čas na práci s prameny, ale mohl své nové výzkumy obratem publikovat, aniž by mu někdo nařizoval, co může nebo nemůže psát.

*exekuce, jejíž první vydání vyšlo v roce 1971. Mezi tehdy vydávanými historickými knihami byla tato práce zcela výjimečná svým pojetím, mezioborovou šíří využití pramenné základny i jazykovou úrovní. Výrazný vliv této knihy na vlastní vědecký vývoj přiznává i J. Pánek, stejně jako řada českých historiků mladší generace, zabývajících se dějinami 16. a 17. století. Viz též J. PÁNEK, *Josef Petráň – Historik Bílé hory mezi postižitelnou minulostí a dějinným mýtem*, in: Týž, *Historici mezi domovem a světem (Studie – články – glosy – rozhovory)*, Pardubice 2013, s. 188–193 (text, publikovaný původně jako doslov ke čtvrtému vydání zmíněné knihy J. Petráně z roku 2004).*

- 9 J. PÁNEK, *Vlast a rodný kraj v díle historika (K šedesátinám Josefa Petráně)*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30, 1990, s. 203–208.
- 10 J. PETRÁŇ, *Profesor Jaroslav Pánek a Podblanicko*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 48, 2008, s. 355–367.
- 11 Zdeněk BENEŠ – Eduard MAUR – Jaroslav PÁNEK, *Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací u českých dějin k 60. narozeninám prof. Dr. Josefa Petráně* (= Práce Historického ústavu ČSAV, řada C – Miscellanea, sv. 4), Praha 1991; Jaroslav PÁNEK – Petr VOREL, *Historik české kultury Josef Petráň*, in: J. Petráň, *České dějiny ve znamení kultury (Výbor studií)*, Pardubice 2010, s. 11–30; J. PÁNEK, *Josef Petráň – Učitel tří generací historiků*, in: Týž, *Historici mezi domovem a světem (Studie – články – glosy – rozhovory)*, Pardubice 2013, s. 130–187.

Spolu s Josefem Petráněm, Eduardem Šimkem (významným českým numismatikem a dlouholetým pracovníkem Národního musea v Praze)¹² a dalšími obětavými místními historiky znovuoživil cenný regionálně-historický časopis, jehož obsah v té době sice také formálně schvalovalo příslušné oddělení Okresního výboru Komunistické strany Československa (jako každou podobnou tiskovinu), ale do pasáží, věnovaných ranému novověku, nikdo žádné cenzurní zásahy neprováděl. Hlavní část regionálně-historických studií k dějinám Podblanicka v období raného novověku a obecně k metodice regionálně-historického výzkumu publikoval Pánek povětšinou v citovaném sborníku (a souběžně také ve Středočeském sborníku historickém, který redigoval jeho starší přítel Jiří Tywoniak) v letech 1971–1976; později se k dějinám tohoto regionu vracel již jen výjimečně.¹³

Benešovská změna orientace badatelského zájmu J. Pánka na dějiny raného novověku však měla ještě jeden důležitý kontext. Své benešovské působení vnímal Pánek jako svým způsobem provizorium a nepředpokládal, že zůstane regionálním archivářem nad smrti (nebo alespoň do důchodu). Svou životní prioritu viděl od samého počátku ve vědecké práci, ve které chtěl pokračovat formou tzv. vědecké aspirantury. Jednalo se svým způsobem o analogii dnešního doktorského studia, včetně skládání dílčích jazykových a odborných zkoušek, ale aspirantura neměla onen dnešní masový charakter; nebyla běžnou součástí systému vysokoškolského vzdělání. Odbornou přípravu mladých budoucích vědců formou aspirantury tehdy zajišťovaly jak vysoké školy, tak ústavy Akademie věd; mohla mít buď formu externí (při jiném zaměstnání) nebo interní (aspirant byl zaměstnancem oné instituce); témata aspirantských prací pracoviště zadávalo v souladu se svým dlouhodobým výzkumem.

Již v době působení v benešovském archivu se J. Pánek ucházel o externí formu aspirantury při své „mateřské“ katedře pomocných věd historických (PVH) na FF UK. Po dohodě s někdejšími vedoucími své diplomní práce prof. Fialou se začal zabývat problematikou městských knih. Jejich přehled pro období středověku (do roku 1526) byl v rámci katedry PVH již zpracován doc. Rostislavem Novým.¹⁴ Jako externí aspirant měl tedy J. Pánek navázat na tuto práci a zpracovat přehled městských knih pro období 1526–1618. Jako archivář na plný úvazek neměl sice v té době možnost toto téma zpracovávat v celém územním kontextu, nicméně na

12 J. PÁNEK, *Historik české měny* (K šedesátinám Eduarda Šimka, místopředsedy Historického klubu), Zpravodaj Historického klubu 7, 1996, č. 2, s. 38–41.

13 Přehled dílčích studií, publikovaných v letech 1971–1976 (a ojedinele i později do roku 1979) viz E. PROCHÁZKOVÁ, *Historik Jaroslav Pánek*, kap. D/d „Studie a články k dějinám Podblanicka, středních Čech a k metodice regionálně historického výzkumu“, s. 32–33.

14 Rostislav NOVÝ, *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, Praha 1963.

dílčím vzorku městských knih, nalézajících se ve fondech benešovského archívu, se začal na tuto práci metodicky připravovat.

Pro období raného novověku se nedaly použít systémy třídění a popisu materiálu středověkého, jaké použil R. Nový, jednak díky podstatně většímu početnímu i stránkovému rozsahu popisovaných pramenů, jednak v důsledku jejich mnohem složitějšího členění věcného, které s sebou přinesly změny v městské administrativě 16. století. Později sice J. Pánek přiznal, že městské trhové a gruntnovní knihy mu příliš „k srdci nepřirostly“ (budiž, jejich obsah i forma zápisu jsou dosti monotónní a jejich informační potenciál ocení vedle historiků hospodářských a sociálních dějin hlavně rodopisci a regionální historiografie), ale zaujala je do té doby zcela okrajová složka dané pramenné skupiny, totiž tzv. smolné knihy. Prameny tohoto typu již v dřívějších dobách vyvolávaly zájem a pozornost historiků, ale spíše na úrovni ilustrativních kuriozit.

Systematický zájem Jaroslava Pánka o dějiny hrdelního soudnictví¹⁵ a jeho pramennou základnu (včetně pramenných edic)¹⁶ znamenal podstatnou kvalitativní změnu v interpretaci pramenné hodnoty „smolných knih“. Pro výzkum dějin raného novověku byl tento výsledek „benešovské éry“ v Pánkově profesním vývoji prvním významným počinem, který ovlivnil směr dalšího bádání a otevřel další interpretační a také ediční možnosti jiným českým historikům. V následujících desetiletích tuto tematiku rozvinul především jičínský archivář a historik Jindřich Francek.¹⁷ Dějiny raně novověkých měst, na které se J. Pánek připravoval širokým pramenným výzkumem v rámci zahájené aspirantury na pražské FF UK, jej nikdy nepřestaly zajímat, ale později se ocitly v pomyslném „druhém plánu“, překryty jinými tématy.¹⁸

15 Přehled dílčích studií, publikovaných v letech 1973–1984, viz E. PROCHÁZKOVÁ, *Historik Jaroslav Pánek*, kap. D/c „Studie a články k dějinám kriminality a hrdelního soudnictví v 15.–18. století, s. 30–31.

16 J. PÁNEK (ed.), *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751*, Praha 1977.

17 Jindřich FRANCEK (red.), *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*, Pardubice 1996. Stejný autor nejnověji shrnuje vývoj bádání v této oblasti v úvodních kapitolách monumentálního edičního počinu, jakým je edice smolných knih pardubických (v tisku; dvousvazková edice o více než tisíci stranách je připravena k vydání koncem roku 2016).

18 Symbolickým uzavřením „městského“ období v raně novověkém výzkumu J. Pánka se stala vědecká konference „Česká města v 16.–18. století“, která měla začínat v pražských Emauzích v pondělí 20. listopadu 1989. Vzhledem k tehdejší hektické době se však tato akce neuskutečnila; konala se až o rok později na zámku Pardubicích. Viz J. PÁNEK (ed.), *Česká města v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích, konané 14. a 15. listopadu 1990*, (= Práce Historického ústavu ČSAV, řada C – Miscellanea, sv. 5), Praha 1991.

V roce 1975 se Jaroslavu Pánkovi naskytla možnost návratu do Prahy. Krátce pracoval ve Státním oblastním archívu v Praze; o rok později (1976) získal možnost působit (byť zpočátku jen ve formálním zařazení na administrativní pozici) v Ústavu československých dějin Československé akademie věd (ČSAV), sídlícím v klášterním areálu v Emauzích. Přes složitou personální situaci ve všech tehdejších společenskovědních ústavech ČSAV, jejichž vedení byla pod poměrně přísnou politickou kontrolou, znamenala tato nová pozice pro Jaroslava Pánka zcela zásadní změnu ve využití jeho vědecké kapacity. Odpadly časové ztráty, způsobené dojížděním do Benešova; odpadly administrativní povinnosti archiváře. Jeho vedoucím a nejbližším spolupracovníkem se na řadu let stala další z tehdejších významných osobností české historiografie, Josef Janáček.¹⁹ V rámci pravidelné vědecké a osobní komunikace si v té době Pánek vytvořil pevné přátelské vztahy také se dvěma významnými moravskými historiky předchozí generace, které stále považuje také za své učitele, nejprve s prof. Josefem Válkou²⁰ a později s prof. Jaroslavem Mezníkem.²¹

Od počátku svého působení v Emauzích se Jaroslav Pánek systematicky zaměřil na výzkum předbělohorské doby. S tím také souvisela změna školícího pracoviště a tématu jeho vědecké aspirantury. Namísto zpracování raně novověkých městských knih bylo Pánkovi pod Janáčkovým vedením v Ústavu československých dějin ČSAV zadáno badatelské téma „Stavovská opozice v Čechách a na Moravě v letech 1547–1577“.²²

Tato změna tématu aspirantské práce měla svoji logiku: Janáček měl za úkol zpracovat vývoj českého stavovského státu v letech 1526–1547, na kteréžto období se dlouhodobě specializoval. Janáčkoví ale trvalo dvacet let, než roku 1971 dospěl k syntéze, završené roku 1984 druhým dílem jeho monografie pro období 1526–1547 (drobnější Janáčkovy přípravné práce k českým dějinám první poloviny

19 J. PÁNEK, *Josef Janáček – historik raného novověku*, Folia Historica Bohemica 17, 1994, s. 359–372.

20 TÝŽ, *Historik mezi vědou a učitelským posláním*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (red.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 13–20.

21 TÝŽ, *Jaroslav Mezník – Medievista ve víru soudobých dějin*, Časopis Matice moravské 125, 2006, s. 181–190.

22 Rukopis kandidátské disertační práce na toho téma předložil autor v rámci obhajoby v roce 1979; v doplněné verzi pak vyšel tento text v nakladatelství Academia v knižní podobě o tři roky později, viz J. PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577 – K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982.

16. století vycházely od počátku padesátých let).²³ Ve svých četných publikačních aktivitách se Josef Janáček intenzivně věnoval i mladší době, zvláště době rudolfské a třicetileté válce, ale systematickým zpracováním mladšího vývoje po roce 1547 se už zabývat nechtěl.

V rámci původního rozvržení úkolů měl v cyklu *České dějiny – Doba předbělohorská* zpracovat knihu pro období 1547–1618 Alois Míka. Vzhledem k jeho špatnému zdravotnímu stavu však už bylo v sedmdesátých letech zjevné, že plánované dílo je nad jeho síly.²⁴ Pro paralelní práci na syntéze českých dějin v období 1547–1618 proto Janáček hledal nadějnějšího mladého historika s výraznou badatelskou a publikační zkušeností, který bude mít možnost věnovat se této tématice dlouhodobě. Volba padla v polovině sedmdesátých let na Jaroslava Pánka, jehož tehdy vycházející (metodicky výrazně novátorské) práce k dějinám raně novověkého hrdelního soudnictví Janáček záhy zaregistroval a hodnotil velmi pozitivně.

V tom se bohatě zúročila aktivita, věnovaná J. Pánkem základnímu vědeckému výzkumu i v podmínkách tehdy zanedbaného venkovského archivu v počátcích jeho odborné kariéry. Pokud by si po nástupu „na umístěnku“ do Benešova jen formálně plnil pracovní povinnosti archiváře a jen trpně očekával, až povinná pětiletá „terénní praxe“ skončí, pak by mu klášterní vrata v Emauzích zůstala uzavřena. Jen díky tomu, že i na zdánlivě okrajovém regionálně-historickém materiálu prokázal svoje odborné kvality a věnoval se základnímu vědeckému výzkumu, aniž by to pro jeho archivní kariéru bylo v té době nezbytné, rozhodl se Janáček (který byl dobrým znalcem lidských povah), že on bude tím pravým představitelem nastupující generace českých historiků, schopným kvalitně zpracovat české dějiny předbělohorské doby.

Pro období předbělohorské nebyla k dispozici žádná starší kritická syntéza, pokud nebereme v potaz jednoduchý (byť stránkově velmi obsáhlý) faktografický přehled, textově vzniklý v devadesátých letech 19. století a nově vydaný meziválečné době.²⁵ Jaroslav Pánek proto mohl pojmut výzkum dějin tohoto období zcela

23 Josef JANÁČEK, *České dějiny – Doba předbělohorská*, Kniha I. (1526–1547), díl 1., Praha 1971; díl 2. Praha 1984. V rámci rozložení badatelských úkolů si v rámci zpracování předbělohorských dějin pro sebe vyhradil J. Janáček ještě knihu III. (období 1618–1620), tu však již napsat nestihl.

24 Z rukopisu, který A. Míka předložil, vznikl po úpravách jen didakticko-metodický kompilační přehled, viz Alois MÍKA, *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526–1627*, Praha 1974.

25 Antonín REZEK – Josef SVÁTEK – Václav Justin PRÁŠEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, I. 1526–1609, Praha 1892, II. 1609–1621, Praha 1893; resp. Josef KOŘÁN – Antonín REZEK – Josef SVÁTEK – Václav Justin PRÁŠEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, I. 1526–1609, Praha 1939, II. 1609–1621, Praha 1940.

„po svém“ a nemusel se (a ani nemohl) opírat o nějakou autoritativní starší předlohu. Základem jeho historické koncepce se stal model stavovského státu, definovaný v jistém kontrastu s absolutistickou monarchií barokní doby. Ve starší domácí literatuře nalzáme tento koncept také u moravského historika Josefa Války, ale Pánkovi se podařilo během několika let usilovné práce stvořit ucelený interpretační model, který je obecně akceptovatelný pro vývoj stavovských monarchií raného novověku v celé Evropě.

Než však mohl Jaroslav Pánek dospět k obecnějším závěrům, musel od sklonku sedmdesátých let 20. století provádět vlastní nový a nesmírně obsáhlý systematický výzkum domácích archivů (do zahraničí se tehdy ještě běžně jezdit nedalo). Mezi nimi pochopitelně svým pramenným bohatstvím čněl rodový archiv rožmberský, uložený v Třeboni. Díky tomuto archívu se v rámci Pánkovy dlouhodobé přípravy na zpracování dějin českého státu v předbělohorském období objevilo několik témat, která formou i obsahem výrazně vybočovala z tehdejších badatelských zvyklostí a která se již v osmdesátých letech 20. století stala dalším významným podnětem pro výzkum raného novověku.

Prvním z nich byly rodové dějiny rožmberské. „Rožmberskou“ kapitolu svého výzkumu otevřel Pánek poměrně netradičním způsobem, a to edičním zpracováním „Historie rožmberské“ z pera Václava Březana.²⁶ Toto dílo bylo (i díky zájmu Josefa Janáčka, který krátce před Pánkem editoval rukopis Pavla Skály k dějinám třicetileté války) zařazeno do dlouhodobé reprezentativní ediční řady historických českých kronik, počínající Kosmovou kronikou.

Náročná práce na kritické edici Březanova textu se Jaroslavu Pánkovi zúročila vydáním obsáhlého monografického zpracování dějin posledních generací rožmberského rodu.²⁷ Tato kniha z roku 1989 se stala předobrazem všech pozdějších šlechtických „rodových“ monografií, které jako historický žánr v České republice před koncem 20. století prakticky neexistovaly. Až po roce 1999, kdy se pražský nakladatel Michal Rybka nechal přesvědčit k vydání podobně koncipované knihy o rodě Pernštejnů (a zaznamenal s ní výrazný komerční úspěch), začala se ostatní nakladatelství předhánět ve vydávání publikací podobného typu, i celých edičních řad, ve kterých už se ve druhé dekádě 21. století objevují i méně významné rody nižší šlechty. Pro všechny tyto publikace dodnes zůstávají Pánkovi Rožmberkové těžko překonatelným předobrazem. Dějinám rodu Rožmberků v širokém domá-

26 J. PÁNEK (ed.), *Životy posledních Rožmberků* (Kritická edice díla Václava Březana), I–II, Praha 1985.

27 TÝŽ, *Poslední Rožmberkové – Velmoži české renesance*, Praha 1989.

cím i zahraničním kontextu zůstává Pánek stále věrný a věnoval jim několik dalších knih, včetně obsáhlé reprezentativní publikace, zpracované v souvislosti s „rožmberským rokem“ 2011.²⁸

Při práci s pramenným materiálem, týkajícím se dějin rožmberského rodu, narazil Pánek na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let také na další téma, které se zpočátku mohlo v kontextu dějin rožmberského rodu jevit jako okrajové (podobně jako se v Pánkově „benešovském“ období zpočátku mohly jevit mezi měšťskými knihami okrajovým tématem tzv. „smolné knihy“): Dějiny raně novověkého cestování a jejich vliv na přejímání kulturních zvyklostí. Mám na mysli Pánkovu knihu o cestě české šlechty do Itálie v letech 1551–1552,²⁹ která se stala zásadním mezníkem ve výzkumu raně novověkých kulturních dějin. Také v tomto případě zůstávala Pánkova kniha (podobně jako jeho Rožmberkové) v jistém smyslu solitérem: jednalo se o téma, kterému se v té době nikdo jiný systematicky nevěnoval. Bez dlouhodobé přípravy se taková tematika ani nedala dál rozvíjet.³⁰

U obou těchto témat (dějiny šlechtických rodů a kulturně-historický význam cestování v raném novověku) tak Pánek svým způsobem „předběhl dobu“, neboť na tyto jeho významné podněty byla nastupující badatelská generace schopna efektivně navázat až s odstupem několika let, kdy se badatelské možnosti po roce 1989 zcela zásadním způsobem změnily.

Změna politických poměrů po roce 1989 zastihla Jaroslava Pánka krátce po čtyřicítce. Napjaté dny politické nejistoty třetí listopadové dekády prožíval na pracovišti aktivně jako člen stávkového výboru a ve víru dějinných událostí a převratných společenských změn musela věda nějaký čas počkat. V té době byl již Pánek uznávanou vědeckou autoritou a mohl tak výrazně pozitivně ovlivnit jak vnitřní přerod Ústavu československých dějin ČSAV v nové pracoviště (Historický ústav Akademie věd České republiky, vedený Františkem Šmahelem), tak i vnést nové podněty na pražskou Filosofickou fakultu, kde začal pravidelně vyučovat a kde se brzy habilitoval (1992).

28 J. PÁNEK (red.), *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011; v německé verzi též viz Martin GAŽI – Jaroslav PÁNEK – Petr PAVELEC (red.) *Die Rosenberger. Eine mitteleuropäische Magnatenfamilie*, České Budějovice 2015.

29 J. PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, Praha 1987 (další české vydání v roce 2003, italské vydání 2012).

30 Výraznější podněty pro další bádání k tomuto tématu přinesla až devadesátá léta 20. století, viz např. Lenka BOBKOVÁ – Michaela NEUDERTOVÁ (eds.), *Cesty a cestování v životě společnosti* (Sborník příspěvků z konference konané 6.–8. září 1994 v Ústí nad Labem), Acta Universitatis Purkyniae, Philosophica et historica, Studia historica II, 1995.

Počátkem devadesátých let se českým badatelům také otevřely hranice a mohli začít objevovat jak bohatství zahraničních archívů (pro české dějiny raného novověku hlavně centrálních archívů vídeňských), tak i navazovat pevnější osobní kontakty s historiky, od kterých je v předchozích desetiletích dělila „železná opona“. Z tohoto hlediska měl Jaroslav Pánek opět mírný předstih, neboť díky neobvykle rozsáhlým jazykovým schopnostem byl jako zaměstnanec ČSAV již v osmdesátých letech čas od času „pouštěn“ do blízké kapitalistické ciziny, byť v režimu přísné kontroly a s velmi omezenými finančními prostředky. Díky několika výjezdům na mezinárodní konference a přednášky patřil Pánek již koncem osmdesátých let k několika málo českým historikům, jejichž práci „západní“ zahraniční kolegové uznávali. Odrazem toho bylo i pozvání k profesorskému hostování na západoněmecké univerzitě ve Freiburgu in Breisgau u prof. Gottfrieda Schramma v roce 1989.

Na počátku devadesátých let, kdy formální politické bariéry padly (i když peněz se stále nedostávalo), mohl Pánek svého renomé v zahraničí bohatě využít. Díky jeho publikacím, vědecko-organizačním kvalitám i jazykovým schopnostem představoval vůči západoevropským a zámořským historikům rovnocenného partnera. Prokazoval, že si výzkum raně novověkých dějin v tehdejší Československu uchoval od šedesátých let vysokou metodickou i interpretační úroveň. To se o řadě oblastí historického bádání říci nedalo. Díky tomu Jaroslav Pánek v oné době otevřel mnoha tehdy začínajícím českým historikům, zabývajícím se dějinami raného novověku, cestu na „západní“ univerzity a vědecké ústavy ke studijním či přednáškovým pobytům, což také tehdy ještě nebylo úplně běžné.

Vlastní badatelské aktivity v té době Pánek zaměřil na dvě výrazná témata z dějin raného novověku, kterými se zabýval již dříve, ale která mohl vědecky a publikačně zúročit až v devadesátých letech. Jedno z témat se týkalo problematiky, bez jejíhož nového přehodnocení (zvláště ve vztahu k tehdejší historiografii německé) bylo jen obtížné vysvětlit podstatné rozpory, panující ve starší literatuře v interpretaci českých dějin předbělohorské doby v širším evropském kontextu. Jednalo se o problém vztahu raně novověkých zemí Koruny české k tehdejší Římsko-německé říši; tedy téma, kterému se československá historiografie raného novověku v poválečné době zdaleka vyhýbala.³¹

31 J. PÁNEK, *Das politische System des böhmischen Staates im ersten Jahrhundert der habsburgischen Herrschaft (1526–1620)*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 97, 1989, s. 53–82; TÝŽ, *Der böhmische Staat und das Reich in der Frühen Neuzeit*, in: Alternativen zur Reichsverfassung in der Frühen Neuzeit? Hrsg. von V. Press und D. Stievermann, München 1995, s. 169–178; TÝŽ, *Der tschechische Blick auf die Reichsgeschichte und die spezifische Stellung des böhmischen Staates*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 53, 2004, s. 373–390; TÝŽ,

Druhým z „velkých témat“, která Pánek výrazně prezentuje v podmínkách evropské i zámořské historiografie od devadesátých let, byla problematika historického odkazu J. A. Komenského, osobnosti, ve které se svým způsobem symbolicky koncentrují všechny podstatné problémy předbělohorských českých i evropských dějin.³² Vědecký zájem o Komenského osobnost a jeho vědecké, pedagogické i politické aktivity má pro Pánka navíc ještě výrazný kontext osobní, neboť společný vědecký zájem se stal jednou z okolností, která v devadesátých letech spojila jeho životní osudy s manželkou dr. Markétou Pánkovou, tehdejší pracovnící Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě (nynější ředitelkou Národního pedagogického musea a knihovny J. A. Komenského v Praze).

V průběhu devadesátých let 20. století se Jaroslav Pánek připravoval k završení výše zmíněné syntézy českých dějin období 1526–1618. Zásadní organizační změny v rámci Akademie věd, nejisté finanční zajištění takto náročného díla a složitá personální i hmotná situace na FF UK, kde Pánek tehdy začal působit, přerušily systematickou přípravu rukopisu. Pánek v té době nadále předpokládal, že bude mít možnost dokončit započaté dílo. Částečně se tak stalo v rámci nové syntézy z roku 1990, redigované Josefem Petráněm, ve které Pánek zpracoval pasáže, věnované předbělohorskému období.³³ K vydání původně plánované druhé knihy Doby předbělohorské (v té podobě, jak ji počátkem druhé poloviny 20. století koncipoval Josef Janáček), však tehdy nebyly k dispozici ani dostatečné zdroje.

S mimořádnou iniciativou, jak nahradit na českém knižním trhu stále chybějící kontinuálně zpracovaný rozsáhlý obraz národních dějin v trochu velkorysejší podobě, než jakou nabízela běžná komerční nakladatelství, vystoupil vůči tehdejší české historiografii počátkem devadesátých let litomyšlský nakladatel a mecenáš české kultury Ladislav Horáček. Jeho ambiciózní ediční projekt „Velké dějiny zemí Koruny české“ měl podle původních představ během několika málo let

Bohemia and the Empire: Acceptance and Rejection, in: *The Holy Roman Empire, 1495–1806. A European Perspective*. Edited by R. J. W. Evans and Peter H. Wilson, Leiden – Boston 2012 (= Brill's Companions to European History, volume 1), s. 121–141.

32 J. PÁNEK, *Jan Amos Komenský – Comenius. La voie d'un penseur tchèque vers la réforme universelle d'affaires humaines*, Prague 1990; kniha vyšla v letech 1991–1993 rovněž v anglickém, německém, slovinském a španělském překladu.

33 J. PETRÁŇ a kolektiv, *Dějiny Československa I. (do roku 1648)*, Praha 1990. Jaroslav Pánek je také autorem kapitoly IV. České země v období stavovské monarchie 1485–1620, kterou do souhrnného přehledu starších českých dějin zařadil Jaroslav MAREK (red.), *České a československé dějiny I. (Od počátků do roku 1790)*, Praha 1991. Těž viz *Kronika Českých zemí*, Fortuna, Praha 1999 (oddíl „Doba předbělohorská 1526–1617“, s. 257–305); J. Pánek tento text připravil jako vedoucí autorského kolektivu, jehož dalšími členy byli Václav Bůžek a Petr Vorel.

zajistit zpracování a vydání mnohasvazkové ucelené řady, předkládající čtenářstvu komplexní pohled na historický vývoj naší země v širším kontextu od počátků do 20. století. Nakladatel Horáček, který jakožto soukromý subjekt nebyl vázán žádnými institucionálními omezeními či dlouhodobými plány výzkumu, kolem sebe soustředil pracovní organizační tým z řad svých přátel – historiků. Společně začali oslovovat tehdejší hlavní představitele české historiografie, kteří nepatřili mezi protagonisty předlistopadového režimu a prošli v letech 1990–1993 na svých pracovištích i obecně v rámci historické oborové komunity pomyslným „morálním sítím“ (tento proces byl v rámci české historiografie završen na sedmém sjezdu českých historiků roku 1993 v Praze).

Autorské zpracování sedmého svazku Velkých dějin zemí Koruny české, zahrnujícího období 1526–1618, bylo Horáčkem logicky nabídnuto Jaroslavu Pánkovi, který tuto výzvu přijal,³⁴ byť s určitými výhradami vůči rozvržení celého projektu, který považoval v navrženém časovém plánu za těžko realizovatelný. Tato obava se později potvrdila. Velmi úspěšný a po odborné stránce vysoce oceňovaný ediční projekt Velkých dějin zemí Koruny české se podařilo dokončit až o mnoho let později (2014), než původně přepokládali autoři této velkorysé myšlenky. Ve snaze co nejrychleji zajistit rukopisy pro jednotlivé svazky se však v průběhu realizace redakční tým postupně rozcházel s těmi autory, kteří neměli možnost dokončit slíbené rukopisy v původním dohodnutém termínu. V některých případech to mělo smysl, jinde se tento postup ukázal být jako kontraproduktivní.

Platilo to i v případě J. Pánka, který v důsledku pracovního vytížení (zvláště poté, co se stal prorektorem Univerzity Karlovy) musel práce na rukopisu Velkých dějin zemí Koruny české přerušit. Redakční tým, který chtěl stále se zpožďující realizaci dokončení celé ediční řady urychlit, proto uzavřel s Pánkem dohodu, že se zpracování textu sedmého svazku ujme jiný autor.

Ukázalo se však, že právě pro předbělohorské období bude možno hledat vhodné autory jen obtížně, neboť (na rozdíl od období středověkých) v rámci daného dějinného úseku ani předchozí generace domácích historiků nedospěly k obsáhlejší kritické syntéze ani u dějin českých, natožpak v kontextu celého soustátí Koruny české, zahrnujícího vedle Moravy i Slezsko a Lužice. Namísto poskytnutí delšího času původnímu autorovi tak byli několik let mezi českými historiky raného novověku marně hledáni autor či autorka, kteří by byli schopni toto zadání splnit. Po jistém zdráhání tuto nabídku koncem devadesátých let

34 J. PÁNEK, *Dějiny zemí Koruny české* (K současnému stavu a perspektivám bádání), in: VII. sjezd českých historiků (Praha 24. – 26. září 1993), Praha 1994, s. 157–162.

přijal tehdejší pracovník Historického ústavu AV ČR Antonín Kostlán, který se v počátcích své vědecké kariéry zabýval hospodářskými dějinami raně novověkých Čech. Později se však jeho badatelská orientace výrazněji změnila směrem k dějinám vědy, takže v dohodnutém termínu nakladatelství Paseka slíbený rukopis také nedodal. V zájmu udržení chronologické kontinuity celé řady vznikl text sedmého svazku Velkých dějin zemí Koruny české (1526–1618) až roku 2004 a v roce 2005 vyšel tiskem. Zpracoval jej jeden z někdejších Pánkových aspirantů.

V polovině devadesátých let začaly Pánkovu časovou i intelektuální kapacitu plně vyčerpávat jiné povinnosti, které jej na čas vzdálily od výzkumu dějin raněho novověku. Krátce po získání profesury na Masarykově univerzitě v Brně (1996) byl jmenován prorektorem Univerzity Karlovy pro zahraniční styky (1997–2000) a začal systematicky budovat zahraniční síť celouniverzitních kontaktů. I v této mimořádně zodpovědné roli si vyhranil čas na historickou vědu a v jejím rámci především na rozvoj mezinárodních kontaktů. Ostatně v té době také podstatným způsobem ovlivňoval vývoj celé české historické obce jako předseda Sdružení historiků ČR (1996–2002) a předseda Českého národního komitétu historiků (2003–2011). Díky jeho aktivitě se tak nejen podařilo konsolidovat příslušné oborové sdružení v organizaci, akceptovanou jako rovnocenný partner v zahraničí, ale také výrazně posílit český podíl na přípravě a organizování světových historických kongresů. (Pánek se v roce 2005 na kongresu v australském Sydney stal spoluorganizátorem jedné z kongresových sekcí.)

Jeho vlastní publikační činnost se v té době více zaměřovala na příspěvky do zahraničních časopisů a konferenčních sborníků. Pánek si díky bohatým mezinárodním zkušenostem mohl v praxi výrazněji ověřit, že má-li být česká historiografie respektována v zahraničí, nemůže se uzavírat sama do sebe, ale musí poskytnout své výsledky světové veřejnosti, a to v obecně srozumitelné formě („slavica non leguntur“). Pro začlenění výsledků české historiografie raného novověku do obecnějšího povědomí v devadesátých letech 20. století měla například velký význam spoluúčast J. Pánka na přípravě pravidelně vycházejícího amerického bibliografického přehledu (ročenky), přinášející aktuální přehled výzkumných výsledků, ke kterým badatelé dospívali napříč všemi kontinenty.³⁵

Bohatá redakční práce (Český časopis historický, *Folia Historica Bohemica* aj.) a příprava bio-bibliografických přehledů domácích autorů i zahraničních

35 *Scholars of Early Modern Studies*; tento pravidelně vydávaný fyzicky tištěný každoroční přehled výsledků bádání o raně novověkých dějinách přestal vycházet až roku 1997, kdy jej nahradily rychleji dostupné internetové zdroje.

bohemistů se týkaly celé historiografie, nejen raně novověkých studií. Také osobní intenzivní zápas Jaroslava Pánka proti instrumentálnímu zneužívání pseudohistorických argumentů v souvislosti s tzv. sudetoněmeckou otázkou a s interpretací presidentských dekretů z roku 1945, který vrcholil v době osmého sjezdu českých historiků (1999) mediální kampaní proti Pánkově osobě, se problematiky raného novověku týkal jen zcela okrajově.³⁶

Podobně i v pozici místopředsedy Akademie věd pro třetí vědní oblast (2005–2013) zastupoval Pánek zájmy celého vědního oboru, což se ukázalo být zcela zásadní v době, kdy se koncem první dekády 21. století jednalo o nové metodice hodnocení vědy a výzkumu. Podle tehdejších představ některých zástupců v úvodu zmíněných „hardvérových“ oborů by historie a některé jiné humanitní obory vlastně ani neměly být považovány za vědu a tudíž by bylo zbytečné financovat je z prostředků na rozvoj vědy. Tyto scestné představy se Pánkovi dařilo úspěšně vyvracet jen s vysokým osobním emotivním i časovým nasazením a také s jistými riziky pro jeho osobní postavení. Jako ředitel Historického ústavu AV ČR (1998–2005) pokračoval v institucionální podpoře vydávání *Biografického slovníku českých zemí* (v letech 2004–2015 vydáno celkem osmnáct svazků) a bez jeho podpory by nepokračovalo ani vydávání *Bibliografie dějin českých zemí*. Pro zahraničí Pánek připravil (ve spolupráci s ředitelem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR dr. Oldřichem Tůmou) také kolektivní syntetickou publikaci o českých dějinách *A History of the Czech Lands* (2009).

Tyto aktivity, v nichž Jaroslav Pánek věnoval čas a energii v zájmu celé české historiografie i jiných humanitních oborů, jsou připomenuty na jiném místě tohoto čísla, proto si dovoluji obrátit pozornost zpět k problematice raného novověku. Danému tématu zůstával Jaroslav Pánek věrný i v dobách svého největšího pracovního vytížení mezi léty 1997–2013. I tehdy si našel čas na rozvíjení dříve zpracovávaných témat (Rožmberkové, raně novověké cestování, stavovský systém řízení státu) a hledání dílčích nových. Badatelsky se začal výrazněji orientovat na dějiny české historiografie a také na česko-italské vztahy v průběhu dějinného vývoje.

Tato orientace do jisté míry souvisela s jeho dávným raně novověkým tématem jízdy české šlechty do Itálie v letech 1551–1552. Když Pánek připravoval knihu na toto téma (poprvé vyšla v roce 1985), musel se naučit italsky. Bez znalosti tohoto jazyka se neobejde žádný historik, který se chce vážně zabývat dějinami renesance,

36 Souhrnná dokumentace k této cause viz Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK, *Historikové proti znásilňování dějin* (Stanovisko Sdružení historiků České republiky), uspořádal Jiří Kocian, Praha 2002 (= Příloha ke Zpravodaji Historického klubu 12, 2001, č. 2).

církevními dějinami raného novověku či dějinami středověké či raně novověké Svaté říše římské. Díky těmto hlubokým badatelským zájmům v počátcích svého vědeckého života byl pak Pánek skvěle jazykově i diplomaticky vybaven k tomu, aby mohl v roce 2009 převzít po prof. Zdeňce Hledíkové řízení Českého historického ústavu v Římě (ČHÚ, Istituto Storico Ceco di Roma), sídlícího v římské Papežské koleji sv. Jana Nepomuckého poblíž Lateránské baziliky.

Přes skrovné finanční možnosti se Jaroslavu Pánkovi podařilo rozvinout činnost ústavu tak, aby se svými výsledky stal důstojným partnerem ostatních ústavů evropských zemí v Římě, kde je celosvětově jedinečná koncentrace historického, archeologického a uměnovědného výzkumu. Došlo též k výraznému rozšíření škály témat, jimiž se zabývají stipendisté ČHÚ v Římě (spektrum sahá od původního zaměření na přípravu edic středověkých pramenů přes dějiny raného novověku až k moderním dějinám). Novou moderní podobu dostalo ústavní periodikum *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma*. Úspěšně byly také založeny dvě nové monografické řady: italská *Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma* (od roku 2012), určená mezinárodní odborné veřejnosti, a česká série *Acta Romana Bohemica*, určená především domácí historické obci.³⁷

Jedna kapitola přínosu Jaroslava Pánka pro rozvoj výzkumu dějin raného novověku je však zřejmě již uzavřena: Totiž přímá vědecká příprava další badatelské generace, kterou se Pánek rozhodl přenechat mladším kolegům. Během své předchozí vědecké kariéry měl Pánek možnost odborně působit na několik svých vědeckých aspirantů, resp. později doktorandů. Nebylo jich mnoho, ale ti, kteří tento stupeň vědeckého vzdělávání u Pánka zdárně ukončili, si zajistili výrazné místo v českém výzkumu i v popularizaci raně novověkých dějin.

Jaroslav Pánek měl ještě tu výhodu, že na pražské FF UK nezažil období žádoucího „masového školení doktorandů“, které na české veřejné vysoké školy spolu se změnami financování dolehlo koncem první dekády 21. století. Mohl si tedy své aspiranty/doktorandy (a svým způsobem následovníky v rámci generačního vývoje vědního oboru) jednak vybírat, jednak jim mohl věnovat dostatečnou pozornost. Téměř všichni studenti a studentky, kteří u prof. Pánka dokončili vědeckou aspiranturu či pozdější doktorát s tématy z raně novověkých dějin, zastávají dnes pozice docentů či profesorů.³⁸ Rozvoj výzkumu dějin raného novověku se na

37 Srovnej: J. PÁNEK a kolektiv, *Ad fontes. Český historický ústav v Římě (1994–2014) v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu v 19. – 21. století*, Praha – Roma 2014.

38 V abecedním pořadí to jsou: Václav Bůžek, Martin Holý, Petr Maťa, Jiří Mikulec, Marie Šedivá Koldinská a Petr Vorel.

Pánkových na „kmenových“ pracovištích sice nepodařilo rozvinout do takové šíře, jak si kdysi představoval (v Historickém ústavu AV ČR jen zčásti; na pražské FF UK nikoli), ale zásluhou jeho žáků vznikla v Čechách dvě nová „venkovská“ pracoviště, která nejenže patří mezi nejvýznamnější centra raně novověkého bádání v České republice, ale jsou svými výzkumy raně novověkých dějin schopna směle konkurovat na celoevropské i mezikontinentální úrovni. Jsou to historické ústavy filosofických fakult na univerzitách v Českých Budějovicích a v Pardubicích.

Očekávané ukončení působení ve vysokých akademických funkcích (2013) i pravidelné vysokoškolské výuky uvolnilo J. Pánkovi časový prostor k návratu k vlastní badatelské aktivitě a k základnímu výzkumu. Ten je v současné době více vázán právě k činnosti ČHU v Římě a k dějinám české historiografie, zvláště ve vztahu k Itálii. Vlastní časový prostor Pánek dokázal efektivně využít k přípravě několika obsáhlých knih, které mají svým způsobem bilanční charakter a shrnují v obecnějším kontextu některá z témat, kterým nadále věnuje pozornost. Motiv cestování a jeho významu v životě historika se výrazně prolíná objemnou publikací „Historici mezi domovem a světem“ z roku 2013.³⁹ Intenzivní zájem o raně novověké dějiny našich polských sousedů a česko-polské vztahy, který byl mimo jiné oceněn i udělením čestného doktorátu Opolské univerzity, shrnul J. Pánek v objemné polské knize, vydané v roce 2014 v Toruni.⁴⁰ Obsáhlou dokumentaci k „zákulisí vědní diplomacie“ (včetně české historiografie) na přelomu 20. a 21. tisíciletí pak přináší další Pánkova objemná kniha, vydaná koncem roku 2016.⁴¹

Při tak grandiózním publikačním výkonu jen za léta 2013–2016 se můžeme z pera Jaroslava Pánka nadít ještě zásadních nových podnětů pro dějiny raného novověku.

39 J. PÁNEK, *Historici mezi domovem a světem (Studie – články – glosy – rozhovory)*, Pardubice 2013 (797 s.).

40 TÝŽ, *Czechy a Polska na progu czasów nowożytnych*, Toruń 2014 (639 s.).

41 TÝŽ, *Historici mezi vědou a vědní politikou*, Pardubice 2016 (800 s.).

Jaroslav Pánek und die Geschichte der frühen Neuzeit zur Jahrtausendwende

PETR VOREL

Jaroslav Pánek zählt zweifellos zu den bedeutendsten tschechischen Historikern der Wende des 20.–21. Jahrhunderts im Kontext der gesamten Historikergemeinde, doch für die Erforschung der Geschichte der frühen Neuzeit kann seine Bedeutung als völlig prinzipiell bezeichnet werden und er beeinflusste langfristig die gesamte Fachgemeinschaft hinsichtlich Methodologie und Thematik. Sein monumentales veröffentlichtes Werk berührt konzeptionelle, theoretisch-methodologische sowie faktografische Fragen.

